

Foute vrouwen

Nationaalsocialistische vrouwen in Nederland en Duitsland

Famke Zandman
5986117
BA-Scriptie
Begeleider: Sarah Carmichael
17 januari 2020
Universiteit Utrecht
Woorden: 7799

Abstract

Vrouwen aan de kant van het nationaalsocialisme is een van de meest onderbelichte onderwerpen van de Tweede Wereldoorlog in de geschiedschrijving. Maar ze waren er wel degelijk. In dit onderzoek staan deze vrouwen centraal en wordt er bestudeerd wat vrouwen dreef om zich aan te sluiten bij dit soort organisaties en partijen. Het onderzoek richt zich op nationaalsocialistische vrouwen in Nederland en in Duitsland en tracht de verschillen tussen deze groepen te vinden. De omstandigheden waar een vrouw zich in bevind blijken het belangrijkste te zijn bij de keuze voor het nationaalsocialisme. Relaties kunnen een motivator zijn, zoals die met de echtgenoot of zoon, maar ook politieke interesse en de zoektocht naar een doel. Het vooroordeel dat vrouwen alleen voor het nationaalsocialisme kozen omdat hun echtgenoten dit ook deden, zal in dit onderzoek deels onderuit gehaald worden, wanneer blijkt dat er nog veel meer beweegredenen zijn.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Theoretisch kader en historiografie	5
Methodologie	7
1. Nationaalsocialistische vrouwen in Duitsland	8
<i>Achtergrond</i>	8
<i>Motieven</i>	10
<i>Nationalsozialistische Frauenschaft</i>	11
2. Van Duitsland naar Nederland	13
<i>Opkomst nationaalsocialisme in Nederland</i>	13
<i>Hitler vs. Mussert</i>	13
<i>Inspiratie uit Duitsland</i>	14
3. Nationaalsocialistische vrouwen in Nederland	16
<i>De Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie: Achtergrond</i>	17
<i>Wat doet de N.S.V.O.?</i>	18
<i>Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland</i>	20
<i>Een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt</i>	21
<i>Casestudy's</i>	23
Conclusie	26
Literatuurlijst en bronnen	28

Inleiding

De Tweede Wereldoorlog wordt gezien als een van de verschrikkelijkste gebeurtenissen van de twintigste eeuw, zo niet de complete Europese geschiedenis. In Nederland en Duitsland leeft de oorlog, bijna 80 jaar later, nog steeds. In Nederland herdenken we nog steeds elk jaar de slachtoffers op 4 mei en de oorlog leent zich regelmatig nog als onderwerp voor boeken en films, opdat we nooit zullen vergeten. De oorlog was, zoals vrijwel elke oorlog die zich ooit heeft afgespeeld, een mannenoorlog. Het waren de mannen die vochten, mannen die de grootste wandaden begingen en na de oorlog ook met name mannen die veroordeeld werden. De rol die vrouwen speelden tijdens deze jaren blijft tot op het heden vaak onderbelicht, ook in het historisch debat. Dit betekent echter niet dat vrouwen geen onderdeel waren van deze oorlog. Maar welk aandeel hadden zij in de oorlog? Wat dreef hen en waren zij ook tot gruwelijkheden in staat? Het zijn deze vragen die interessant zijn in het onderzoek naar vrouwen in de oorlog. Lang hebben historici en andere onderzoekers zich echter niet aan deze vragen durven wagen. Het idee dat vrouwen daadwerkelijk deelnamen aan de gruweligheden die zich tijdens de oorlog afspeelden was voor lange tijd moeilijk te bevatten. Vrouwen werden slechts gezien als slachtoffers van de oorlog, of hoogstens passieve medeplichtigen aan nationaalsocialistische misdrijven.¹

In deze scriptie staat dit onderbelichte onderwerp in de Europese en Nederlandse geschiedenis centraal. Ik zal me hierbij richten op Nederlandse vrouwen en Duitse vrouwen om te kijken wat hen bewoog om onderdeel uit te maken van het nationaalsocialisme en hoe deze beweegredenen per land van elkaar verschilden. Mijn hoofdvraag heb ik als volgt geformuleerd:

‘Wat waren de verschillen tussen de beweegredenen van Duitse vrouwen en Nederlandse vrouwen om zich aan te sluiten bij het nationaalsocialisme tijdens de Tweede Wereldoorlog?’

Om de hoofdvraag te beantwoorden is deze scriptie opgedeeld in drie deelvragen. Die zullen hieronder gegeven en verklaard worden.

---

¹ Vandana Joshi, *Gender and Power in the Third Reich* (2003), 1.

Ten eerste: 'Wat hield de opkomst en de groei van het nationaalsocialisme in voor Duitse vrouwen?' Deze vraag richt zich op de opkomst van het nationaalsocialisme in het Duitsland van de jaren 1920. Hierbij wordt voornamelijk bestudeert op welke manieren vrouwen bij de ideologie werden betrokken, wat hun motieven voor deelname aan de NSDAP waren en wordt het werk van de vrouwentak van de NSDAP, de *Nationalsozialistische Frauenschaft* (NSF), geanalyseerd.

Ten tweede: 'Hoe verplaatste het nationaalsocialisme zich van Duitsland naar Nederland?'

Hierbij worden voornamelijk de verschillen tussen het nationaalsocialisme in de twee landen onderzocht. Specifiek wordt ingegaan op de politieke verschillen tussen Hitler en Mussert, de opkomst van de NSB in Nederland en de invloed die Duitse vrouwen op Nederlandse vrouwen uitoefenden. Dit onderzoek vormt de opmaat naar de derde vraag: 'Welke motieven hadden Nederlandse vrouwen om zich aan te sluiten bij het nationaalsocialisme?'

Deze vraag maakt overwegend gebruik van bronmateriaal als propagandabrochures om te reconstrueren wat vrouwen dreef om zich aan te sluiten bij de NSB en de vrouwentak van de NSB, de Nationaalsocialistische Vrouwenorganisatie (NSVO). Omdat deze groep vrouwen die zich aan hadden gesloten bij de NSVO op zijn hoogtepunt uit 20.000 leden bestond, zullen de beweegredenen, hoewel er wordt gezocht naar de beweegredenen in zijn algemeenheid, per vrouw verschillen. Om de beweegredenen concreter te maken zal ik twee casestudy's doen naar vrouwen die aangesloten waren bij de NSB en NSVO.

Theoretisch kader en historiografie

Belangrijk binnen dit onderzoek is de definitie van het nationaalsocialisme. Het nationaalsocialisme kwam op in de jaren 30 en in 1935 gaf Dorothy Thompson in het Amerikaanse tijdschrift *Foreign Affairs* hier de volgende definitie van:

The folk movement [nationalism] put the main emphasis upon race. This movement set itself clearly against the economic interpretation of history, which according to its theorists is a biological process, emerging from the struggle between races, and civilizations have been built by the conquest of inferior by superior peoples. The decline of western power, they taught, was due to biological degeneration, due to intermarriage between superior and inferior peoples (Jews!); to

humanitarianism, which kept alive the unfit; to untrammelled industrialism, which had drawn the race away from the source of all its strength, the soil; and to the enfeebling effects of pacifism.²

Deze definitie is bruikbaar als we kijken naar de begintijd van het nationaalsocialisme en de opkomst hiervan in Duitsland en de rest van Europa. Het is van belang om een onderscheid te maken tussen de definiëring van het nationaalsocialisme van voor de oorlog en na de oorlog. Met name gebeurtenissen als de Holocaust, wat in 1935 nog niet had plaatsgevonden, hebben sterke invloed gehad op de ontwikkeling van deze definities. Zonneke Matthée heeft onderzoek gedaan naar vrouwen bij de NSB en beschrijft het nationaalsocialisme als een nationalistische ideologie waarvan de belangrijkste politieke leerstelling de afschaffing van een democratisch stelsel was waarin de macht berustte bij één leider en waarbij liberale ideeën ontstaan tijdens de Verlichting en de Franse Revolutie verworpen werden. Ze beschrijft het als anti-parlementair, antiliberaal en anti-marxistisch.³

Zonneke Matthée heeft onderzoek verricht naar vrouwen bij de NSB en wordt gezien als prominente historica in het debat over vrouwen en het nationaalsocialisme. Andere bekende historici binnen dit debat zijn onder andere Gisela Bock en Claudia Koonz, die onderzoeken hebben gedaan naar het verband tussen nationaalsocialisme en vrouwen in Duitsland.⁴ Een grote naam binnen de historiografie over de Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie is Ellen Marrenga.⁵ Een belangrijke vraag binnen het historisch debat over vrouwen en het nationaalsocialisme is wat de voornaamste reden was voor vrouwen om zich bij deze ideologie en politieke stroming aan te sluiten.

Marrenga betoogt dat een belangrijke reden voor vrouwen om zich bij nationaalsocialistische bewegingen zoals de NSVO aan te sluiten de mannen in hun gezinnen waren, om zo bijvoorbeeld de positie van hun mannen of zoons te versterken. Ook een sociaal isolement wat deze vrouwen hebben opgelopen door lidmaatschap van hun

---

² Dorothy Thompson, 'National Socialism: Theory and Practice', in: *Foreign Affairs* 13 (1935) 4, 557-573, aldaar 561.

³ Zonneke Matthée, *Voor Volk en Vaderland: Vrouwen in de NSB (1931-1948)* (Amsterdam 2007), 45.

⁴ Gisela Bock, 'Het nationaal-socialisme en het leven van vrouwen', in: DUBY, Georges en Michelle Perrot (red.), *Geschiedenis van de vrouw, De twintigste eeuw* (Amsterdam 1993), 147-173.; Claudia Koonz, *Moeders in het Vaderland. De vrouw en het gezin in Nazi-Duitsland* (Amsterdam 1989).

⁵ Ellen Marrenga, 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', in: Maria Grever, Carla Wijers (red.), *Vrouwen in de Twintigste Eeuw, de positie van de vrouw in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika 1929-1969* (Utrecht 1988), 36-42.

echtgenoten beschrijft zij als een invloedrijke beweegreden.⁶ Matthée gaat er daarentegen van uit dat vrouwen in Nederland vaak zelf de bewuste keuze maakten voor het nationaalsocialisme, om zo meer betrokken te raken bij politiek en meer politiek bewustzijn te creëren.⁷ Later in dit onderzoek zal ik verder op deze beweegredenen ingaan en het historisch debat uitgebreider beschrijven.

Methodologie

In deze scriptie is er kwalitatief onderzoek verricht om antwoord te geven op de vraag wat de verschillen waren tussen de motieven van Nederlandse en Duitse vrouwen voor het aansluiten bij het nationaalsocialisme, op basis van primaire bronnen en secundaire literatuur. In het eerste hoofdstuk, dat zich richt op het verband tussen nationaalsocialisme en Duitse vrouwen wordt onderzoek gedaan op basis van secundaire literatuur om inzicht te krijgen op de achtergrond van het nationaalsocialisme en de betrokkenheid van vrouwen bij deze ideologie. In het hoofdstuk wat hier op volgt is wederom gebruik gemaakt van secundaire bronnen en hier ga ik in op de achtergrond van het nationaalsocialisme in Nederland en hoe dit is beïnvloed door het nationaalsocialisme in Duitsland.

In het laatste hoofdstuk vind de primaire bronanalyse plaats. Deze bronnen zijn afkomstig uit Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis te Amsterdam. De bronnen zijn onderzocht in het archief van Atria en worden geanalyseerd met de kennis dat het propagandawerken zijn en geen objectieve informatie over de NSVO bevatten. Hiernaast wordt er ook gebruik gemaakt van secundaire literatuur om het historisch debat weer te geven en om de informatie die uit de primaire bronnen wordt gehaald aan te vullen. Het onderzoek is gebaseerd op literatuur die is geselecteerd op basis van relevantie voor het beantwoorden van de hoofdvraag.

---

⁶ Marrenga, 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', 41.

⁷ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 15.

Nationaalsocialistische vrouwen in Duitsland

Achtergrond

Het grootste verschil tussen Duitsland en Nederland in de beginjaren van het nationaalsocialisme was de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Waar Nederland in de Eerste Wereldoorlog neutraal was, onderging het naoorlogse Duitsland veel veranderingen. In de Weimar Republiek ontstond een explosie aan opkomende nationalistische bewegingen, die zichzelf met trots *völkisch* noemden, een term die wijst naar het volk.⁸ Onder het 'volk' werden binnen deze bewegingen echter enkel Arische Duitsers gerekend en deze bewegingen waren dan ook veelal xenofobisch en antisemitisch. Deze volkse bewegingen zochten verbinding door middel van racisme en dankzij de Eerste Wereldoorlog en de nasleep hiervan romantiseerden zij over het verleden waarin zij verenigd waren door hun Germaanse bloed.⁹

Vrouwen binnen deze bewegingen waren minimaal aanwezig, de bewegingen bestonden voornamelijk uit mannen. Mannen weigerden hun dominante positie binnen politiek met vrouwen te delen.¹⁰ Daarnaast had de oorlog bij veel Duitse vrouwen iets anders in beweging gezet. Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren er zo'n zes miljoen Duitse mannen uitgezonden om te vechten. In deze vier jaar hadden vrouwen veel mannelijk werk op zich genomen en zich hierin ook ontwikkeld.¹¹ Veel mannen waren in de oorlog gesneuveld en vrouwen die gingen werken in plaats van voor een gezin hoefden te zorgen, zorgden voor een crisis van de traditionele familie. Om deze crisis tegen te gaan werden er na de oorlog wetten ingevoerd die het verboden voor vrouwen om nog langer zwaar en onveilig werk te verrichten. Hiermee werden de banen niet alleen teruggegeven aan de mannen, maar werden vrouwen ook terug gedwongen naar hun traditionele rol als huismoeder.¹² Ondanks dat vrouwen na de oorlog weer uit deze banen geweerd werden, ontstonden er voor veel Duitsers nieuwe vrijheden. Er ontstond een zeker vorm van vrijheid van meningsuiting, vrijheid in handel en vrijheid in mobiliteit, veel meer dan deze vrijheden ooit aanwezig waren geweest. Maar dit

---

⁸ Nicholas Huzsvai, 'Völkisch Ideology in Imperial Germany: An Overview' (versie 1 januari 2016), <https://historikerkreis.wordpress.com/2016/01/01/vo%CC%88lkisch-ideology-in-imperial-germany-an-overview/> (7 januari 2020).

⁹ Wendy Lower, *Hitler's Furies, German women in the Nazi killing fields* (New York 2013), 17.

¹⁰ Lower, *Hitler's Furies, German women in the Nazi killing fields*, 17.

¹¹ Susanne Rouette en Pamela Selwyn, 'Mothers and Citizens: Gender and Social Policy in Germany after the First World War', in: *Central European History* 30 (1997) 1, 48-66, aldaar 51.

¹² Brian Peterson, 'The Politics of Working-Class Women in the Weimar Republic', in: *Central European History* 10 (1977) 2, 87-111, aldaar 87.

was meer dan veel Duitsers verlangden.¹³ In de chaos die de oorlog had achtergelaten en de onbekende vrijheden voor het volk, werd voor veel Duitsers het herstellen van de traditionele orde aantrekkelijker. Deze zelfde chaos zorgde ervoor dat nu ook steeds meer vrouwen naar nationalistisch rechts trokken. Wendy Lower beschrijft deze vrouwen als *the lost generation of German women*.¹⁴ Tijdens de Tweede Wereldoorlog zette hierdoor de vrouwenemancipatie die enigszins op gang was gebracht in Duitsland weer een stap terug. Volgens het Nazi-gedachtegoed moesten vrouwen koken, schoonmaken en opvoeden, en ook niet onbelangrijk, zichzelf mooi houden voor raciaal pure Duitse echtgenoten, waarmee zij het liefst zoveel mogelijk Arische kinderen op de wereld zou zetten.¹⁵ Dit gedachtegoed is terug te vinden in *Mein Kampf* van Adolf Hitler, waar hij zich in verschillende passages uitlaat over zijn kijk op vrouwen, waarin hij zegt dat 'De opvoeding van de vrouw er absoluut op gericht moet zijn, om het meisje tot toekomstige moeder op te voeden'.¹⁶

De nationaalsocialistische beweging van Hitler kwam in 1933 aan de macht nadat Hitler tot kanselier was benoemd. Deze partij presenteerde zichzelf in eerste instantie als een partij die Duitsland wilde verlossen van alle ellende en schaamte die het Verdrag van Versailles uit 1918 Duitsland had aangedaan.¹⁷ Aan het einde van de jaren '30 betekende dit dat het nationaalsocialisme zich in de Duitse samenleving had geplaatst en de ideeën over vrouw zijn binnen de ideologie zich automatisch ook. Het nationaalsocialisme bracht vrouwen in een positie waarin zij voornamelijk als broedmachines werden gezien. Met het baren van zoveel mogelijk Duitse Arische kinderen waren voor vrouwen in Nazi-Duitsland medailles te verdienen en belastingvoordelen op te doen. Door middel van dit soort privileges werden vrouwen gestimuleerd om niet te werken en de traditionele huismoeder rol aan te nemen.¹⁸ Dit soort maatregelen geven niet de indruk dat vrouwen als autonome personen werden gezien. Toch beargumenteert Lower dat Duitse vrouwen als volledige groep niet als slachtoffers van het Nazi-regime gezien kunnen worden. Het was namelijk zo dat 1 op de 3 vrouwen, dit zijn er ongeveer dertien miljoen, actief betrokken waren bij Nazi-organisaties en

---

¹³ Lower, *Hitler's Furies*, 18.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Charu Gupta, 'Politics of Gender: Women in Nazi Germany', in: *Economic and Political Weekly* 26 (1991) 17, 40-48, aldaar 40.

¹⁶ Adolf Hitler, *Mein Kampf* (1925), 522.

¹⁷ Bock, 'Het nationaal-socialisme en het leven van vrouwen', 147.

¹⁸ Gupta, 'Politics of Gender: Women in Nazi Germany', 41.

deze deelname van vrouwen bleef groeien tot aan het einde van de oorlog. Een aanzienlijk deel van deze vrouwen nam zelfs deel aan de Holocaust.¹⁹

Motieven

Wat trok deze vrouwen aan in de Nazipartij? Dat is een ingewikkelde vraag, zeker als je kijkt naar de vrijheden die het nationaalsocialisme vrouwen ontnam. In 1937 schreef Hilda Verwey-Jonker mogelijk als één van de eersten over motieven van vrouwen om zich bij de NSDAP aan te sluiten.²⁰ Wat haar in de jaren vlak voor de oorlog opviel was dat weinig vrouwen zich over deze motieven uitspraken. De meeste vrouwen die wel over het nationaalsocialisme schreven, waren tegenstanders.²¹ Wat volgens Verwey-Jonker opvalt uit de cijfers is dat veel vrouwen simpelweg meestemden met hun echtgenoten, iets wat het algemene gedachtegoed over deze vrouwen bevestigt. Maar er was nog een tweede groep. Een groep zelfstandige vrouwen, die geen aansluiting vonden binnen bijvoorbeeld katholieke partijen, waarbinnen het vrouwen niet aan verbinding ontbrak. Deze vrouwen zochten binding en solidariteit binnen het nationaalsocialisme en stemden op Hitler, niet om zijn militair beleid of zijn antisemitisme, maar omdat ze in hem een leider zagen.²²

Verwey-Jonker schreef vanuit haar positie in de tijd van het nationaalsocialisme, maar andere historici hebben na de oorlog onderzoek gedaan naar de beweegredenen van deze nationaalsocialistische vrouwen, waaronder Gisele Bock en Claudia Koonz. Eén van deze redenen kan volgens Bock gevonden worden in de rassenoorlog die op Hitler's politieke agenda stond. Nationaalsocialistische vrouwen veroordeelden de emancipatie die tijdens de Weimar Republiek had plaatsgevonden, omdat dit proces werd veroordeeld als een gevolg van joodse invloed. Joodse vrouwen hadden een belangrijke rol gespeeld bij deze emancipatie, met als voornaamste punt dat vrouwen toegang zouden krijgen tot geleerde beroepen.²³ Claudia Koonz heeft deze vraag in haar onderzoek naar vrouwen in Nazi-Duitsland ook trachten te beantwoorden en noemt ook de rol van joodse vrouwen in de emancipatie, maar volgens haar is dit niet de belangrijkste reden.²⁴ Zij stelt dat doordat Hitler zich duidelijk

---

¹⁹ Lower, *Hitler's Furies*, 11.

²⁰ Hilda Verwey-Jonker, *De Vrouw en het Nationaal-socialisme* (Assen 1937).

²¹ Verwey-Jonker, *De Vrouw en het Nationaal-socialisme*, 20.

²² Ibidem, 22.

²³ Bock, 'Het nationaal-socialisme en het leven van vrouwen', 147-148.

²⁴ Koonz, *Moeders in het Vaderland*, 96.

uitspraak tegen zaken als bijvoorbeeld het vrouwenkiesrecht, het in eerste instantie onwaarschijnlijk leek dat vrouwen die interesse hadden in politiek zich achter zijn partij zouden scharen. Wat volgens haar echter het verschil was met vrouwen actief in andere politieke partijen, was dat de Nazi-vrouwen hun inspraak niet probeerden te verkrijgen binnen het door mannen gedomineerde politieke systeem. Zij mengden zich niet in de mannenwereld van de nationaalsocialistische politiek, maar probeerden zich te richten op een eigen vrouwelijk domein binnen de Nazipartij. Dit in ruil voor het aanvaarden van hun inferieure rol binnen de sekse-scheiding van Hitler's ideologie.²⁵

Nationalsozialistische Frauenschaft

Dit vrouwelijk domein binnen het nationaalsocialisme was dan ook iets wat al in de begintijd van het nationaalsocialisme tot stand kwam, nog voordat Hitler tot kanselier was benoemd, toen in 1931 het idee ontstond voor een nationaalsocialistische *frauenschaft*. Later zouden slechts Nazi-vrouwen eerste en vooropgestelde partijleiders zijn van de *Nationalsozialistische Frauenschaft* (NSF), een vrouwenvleugel van de Nazipartij. Alle nationaalsocialistische vrouwenorganisaties die tot toen bestonden werden gefuseerd in de NSF en werden zo onderdeel van de lokale organisaties van de NSDAP.²⁶ Vanaf de Duitse inval in Polen in september 1939 werd een proces in gang gezet dat de NSF uit de achtergrond haalde en de beweging een meer prominente rol bezorgde binnen de NSDAP. Hierbij werd de NSF nauwer betrokken bij de raciale politiek die de NSDAP uitoefende. De vrouwen die lid waren van de NSF waren bekend met de rassenideologie van de Nazipartij dankzij onder andere ideologische trainingen, maar hadden zich hier zelf nooit eerder aan gewaagd en hielden zich vooral bezig met het vrouwelijke aspect van het nationaalsocialisme. Toen de oorlog was uitgebroken moesten alle leden van de NSF een verklaring afleggen waarin zij bevestigden Arische Duitsers te zijn, waarmee voor het eerst de rassenscheiding zich een weg in de NSF had weten te vinden.²⁷ Gertrud Scholtz-Klink, die sinds 1934 leidster was van de NSF, verklaarde na de oorlog dat de raciale politiek van de NSDAP niks te doen had met haar of met haar partij, maar dit is iets wat moeilijk te geloven is wanneer gekeken wordt naar het werk wat de NSF verrichte in de bezette gebieden in Polen, waar de slechte behandeling van "raciale

---

²⁵ Koonz, *Moeders in het Vaderland*, 96-98.

²⁶ Jill Stephanson, *The Nazi Organisation of Women* (Abingdon 2013), 51.

²⁷ Stephanson, *The Nazi Organisation of Women*, 179.

inferieuren” een grote rol speelden bij hun omgang met de bewoners van deze gebieden.²⁸ Ook werd er in propaganda van de NSF openlijk gefantaseerd over het bezetten van Oost-Europa en een groot Duits Arisch rijk.²⁹ Duitse Nazi-vrouwen speelden tevens een essentiële rol bij het kidnappen van kinderen uit bezette gebieden die genoeg Arisch leken. Duitse vrouwen die zelf geen kinderen konden krijgen “adopteerden” de kinderen, als deze genoeg Arische kenmerken hadden. De ouders van deze kinderen werden vermoord of naar concentratiekampen gestuurd. Dit aspect van de Nazi genocide had niet plaats kunnen vinden zonder de betrokkenheid van deze Nazi-vrouwen.³⁰ Het is daarom sterk aannemelijk dat Gertrud Scholtz-Klink en leden van de NSF zich goed bewust waren van Hitler’s politieke agenda en met name de rassenideologie van het nationaalsocialisme.

Het nationaalsocialisme was tijdens het interbellum op de voorgrond getreden en Hitler’s macht werd uitgebreid. Niet alleen mannen maar ook vrouwen sloten zich bij de ideologie aan en de NSDAP kreeg een eigen vrouwentak, die tijdens de Tweede Wereldoorlog steeds meer invloed kreeg en een grote bijdrage aan Hitler’s partij leverde. Niet alleen in Duitsland kwam het nationaalsocialisme van de grond, ook in de omringende landen werd de ideologie groter. Zo kreeg het nationaalsocialisme in Nederland veel aanhangers en waren de Duitse invloeden groot.

---

²⁸ Ibidem, 180.

²⁹ Lower, *Hitler’s Furies*, 34.

³⁰ Ibidem, 37.

Van Duitsland naar Nederland

Opkomst nationaalsocialisme in Nederland

Waar het rechtsextremisme in de jaren na de Eerste Wereldoorlog in Duitsland snel oprukte, kende Nederland in de jaren '20 geen partijen van betekenis die dit gedachtegoed aanhingen, wat ongetwijfeld te maken had met de neutraliteit die Nederland tijdens deze oorlog had weten te waarborgen. Toch was ook in Nederland onvrede merkbaar over de parlementaire democratie. Dit was niet een direct gevolg was van de Eerste Wereldoorlog, maar wat wel speelde in Nederland was de economische depressie. Daarnaast was men kritisch over de samenwerking van de zittende regering van dat moment, waar de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP), de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en de Christelijk-Historische Unie (CHS) onderdeel van uit maakten.³¹ De kritiek die in de jaren '20 op de Nederlandse democratie ontstond, werd grotendeels meegenomen naar de jaren '30 door de NSB. De NSB sprak zich uit tegen het parlementaire stelsel en hoewel de NSB zichzelf in de oorlogsjaren als een soort Nederlandse tak van de Duitse NSDAP zag, liet de partij zich in de beginjaren vooral inspireren door Mussolini in Italië, met name op het gebied van nationalisme.³²

Hitler vs. Mussert

De ideeën die de NSDAP had op de positie van de vrouw binnen de maatschappij en specifiek de rol van de vrouw binnen de partij werden door de NSB van Anton Mussert overgenomen. De NSB geloofde, net als de NSDAP, dat aangeboren verschillen tussen man en vrouw belangrijk waren in de rolverdeling van de geslachten en beide partijen hekelden het nieuwe idee van gelijkheid binnen het huwelijk wat uit Amerika was komen overwaaien. De NSB had duidelijke opvattingen over het moederschap en stelde dat vrouwen belangrijk waren voor drie aspecten, namelijk kinderen, keuken en kerk, wat letterlijk was overgenomen uit Goebbels propaganda (*Kinder, Küche und Kirche*).³³ Nationaalsocialisme werd op dit gebied sterk beïnvloed door Nazi-Duitsland, maar er was ook een groot verschil. Waar Hitler zijn opvattingen over vrouwen en de rol waarin hij ze het liefst zag uitgebreid had uitgewerkt in zijn boek *Mein Kampf*, had Mussert in het begin geen visie over deze genderrollen. Dit werd

---

³¹ R. Havenaar, *De NSB tussen nationalisme en 'volkse' solidariteit, de vooroorlogse ideologie van de Nationaal Socialistische Beweging in Nederland* (Den Haag, 1983), 23.

³² Havenaar, *De NSB tussen nationalisme en 'volkse' solidariteit*, 24.

³³ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 92.

voornamelijk overgelaten aan de nationaalsocialistische vrouwenorganisaties zelf.³⁴ Dit gebeurde dan ook, want de latere NSVO maakten een uitgebreide brochure over de rol van vrouwen in de samenleving zoals zij die voor zich zagen, deze zal later in deze scriptie uitgebreider behandeld worden.³⁵

Hoewel Mussert zich in de oorlog jaren sterk liet inspireren door Hitler, en het nationaalsocialisme in Nederland en Duitsland daardoor sterk op elkaar leken, is de uitvoering ervan in beide landen sterk van elkaar verschillend. De verklaring hiervan is uiteraard dat Mussert nooit staatshoofd was, zoals Hitler dat wel was in Duitsland. Hierdoor kreeg iedereen in de Duitse samenleving te maken met het nationaalsocialisme, elke Duitse vrouw werd hier door geraakt omdat het nationaalsocialisme dé ideologie in Duitsland was. In Nederland kregen daarentegen alleen vrouwen die zich ook daadwerkelijk bij een nationaalsocialistische organisatie hadden aangesloten daar mee te maken.

Inspiratie uit Duitsland

Eén van deze nationaalsocialistische vrouwen was jonkvrouw J.A. Op ten Noort. Zij was een belangrijke, dan wel niet de belangrijkste, initiatiefneemster van de NSVO, nadat zij in 1937 was toegetreden tot de NSB.³⁶ Julia Op ten Noort zag een duidelijke rol voor vrouwen weggelegd in het nationaalsocialisme, namelijk het bijdragen aan de eenheid van het volk, waarvan de basis het gezin was. Ze werd in contact gebracht Gertrud Scholtz-Klink en vertrok in 1937 naar Berlijn om als gast voor de NSF te werken.³⁷ Na haar ervaringen die ze had opgedaan als gastlid bij de Duitse NSF keerde ze na enkele maanden terug naar Nederland met het idee om alle bestaande nationaalsocialistische vrouwenorganisaties te bundelen onder de NSVO, wat de vrouwentak van de NSB zou worden.³⁸

Een hoogtepunt voor de NSVO was het bezoek van Scholtz-Klink aan een grote bijeenkomst van de organisatie in 1941 te Amsterdam. Scholtz-Klink was inmiddels uitgeroepen tot *Reichsfrauenführerin* en hiermee de meest prominente vrouw binnen het nationaalsocialisme. Zij sprak over de overeenkomsten die Duitse en Nederlandse vrouwen

---

³⁴ Ibidem, 91.

³⁵ Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie, *Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie in Nederland* (194X).

³⁶ Marrenga, 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', 37.

³⁷ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 100.

³⁸ Marrenga, 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', 37.

met elkaar deelden en hoe zij naast elkaar moesten blijven staan. Volgens Scholtz-Klink moesten zij elkaar steunen, maar moesten Nederlandse vrouwen tevens het nationaalsocialisme uitleven naar de eigen cultuur. Het was Duitse vrouwen volgens haar gelukt om zich los te wringen van de volksvernietigende en vreemde invloeden en hier konden de Nederlandse vrouwen veel van leren.³⁹

De invloed van Duitsland op Nederlandse nationaalsocialistische vrouwen is dus aanzienlijk. Het is te stellen dat de NSF een grote inspiratiebron is geweest voor de oprichting van de NSVO en tevens dat de ideologieën van deze vrouwenorganisaties sterk met elkaar overeen komen. In het eerste hoofdstuk is besproken welke mogelijke beweegredenen Duitse vrouwen hadden om zich aan te sluiten bij het nationaalsocialisme. In het volgende hoofdstuk zal ik deze beweegredenen voor Nederlandse vrouwen bestuderen, om te zien of niet alleen de ideologie maar ook de motieven van Nederlandse en Duitse vrouwen met elkaar overeenkomen.

---

³⁹ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 133.

Nationaalsocialistische vrouwen in Nederland

Historici verschillen van mening over de beweegredenen van vrouwen om zich aan te sluiten bij nationaalsocialistische partijen. De grootste vraag binnen dit debat is of vrouwen lid werden omdat hun echtgenoten nationaalsocialistisch waren of dat dit een bewuste keuze was. Vooraanstaande historici in dit debat zijn de eerdergenoemde Zonneke Matthée en Ellen Marrenga. Zij zijn misschien wel de enige die tot nu toe onderzoek hebben gedaan naar deze beweegredenen van vrouwen. Andere onderzoeken naar “foute” Nederlandse vrouwen tijdens de oorlog gaan veelal niet over vrouwen die lid waren van deze organisaties.⁴⁰ Matthée baseert haar onderzoek hiernaar grotendeels op de bevindingen van de sociologe en antifasciste Hilda Verwey-Jonker.⁴¹ Zij schreef al in 1937 een brochure over *De vrouw en het nationaalsocialisme*. Hoewel ongetwijfeld veel vrouwen hun echtgenoten volgden in het stemmen op de NSB, was het voor veel vrouwen volgens haar een bewuste keuze, omdat de noodzaak voor Nederlandse vrouwen minder hoog was dan bij hun Duitse zusters, omdat de levensstandaard in Nederland veel hoger lag.⁴² Ze beschrijft dit als volgt:

Natuurlijk zijn er ook hier in Nederland onder de aanhang van de NSB, veel vrouwen, die eenvoudig hun man of verloofde zijn gevolgd. Naast hen staan de vrouwen, die zelf de NSB als hun eigen politieke richting hebben gekozen. Ten dele op dezelfde gronden als de Duitse vrouwen en meisjes. Ten dele waarschijnlijk bewuster en minder als noodsprong.⁴³

Ellen Marrenga noemt de motieven die hierboven zijn beschreven niet, maar geeft beweegredenen die te maken hebben met mannen. ‘Soms vonden gehuwde vrouwen dat ze moesten toetreden tot de NSB en haar vrouwenorganisatie om zo de kansen van haar man te vergroten, zeker na mei 1940’ is een motief dat zij noemt. Tevens beargumenteerd zij dat vrouwen eenmaal lid ook lid bleven omdat zij in een sociaal isolement beland waren door het lidmaatschap van hunzelf of omdat hun echtgenoten voor de NSB hadden gekozen, een keuze die niet bij iedereen populair was.⁴⁴

---

⁴⁰ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 18.

⁴¹ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 15.

⁴² Verwey-Jonker, *De Vrouw en het Nationaal-socialisme*, 25.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Marrenga, ‘De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie’, 41.

Op basis van brononderzoek zal ik me ook aan deze vraag over de motivatie wagen en zal ik onderzoeken welke motieven deze Nederlandse vrouwen voor hun lidmaatschap hadden. Het gaat hierbij om drie propagandabrochures van de NSVO die tussen 1940 en 1945 zijn gepubliceerd.

De Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie: Achtergrond

Het hartvuur heilig, het haardvuur veilig. Dit was de spreuk van de Nederlands NSVO die te lezen was op de spelden die de vrouwen droegen naar de bijeenkomsten van de NSVO.⁴⁵ Al vanaf 1934 waren er binnen de NSB taken voor vrouwen weggelegd op het gebied van dienen en verzorgen en in een NSB-brochure uit dat jaar, nr. 4, *Actuele Vragen*, werd de rol van de vrouw in een fascistische staat als volgt beschreven:

De betekenis van de vrouw in de natie is moeilijk te overschatten; zij is in waarheid het hart en het zedelijk geweten van het volk. In haar leeft bewust of onbewust de groote gedachte door de mannen geschapen. Zij is de hoedster van de traditie, de zeden, den Godsdienst. Wat de man aan grootsch verricht, het wordt in haar hart, als in een schrijn, bewaard en teruggegeven in de opvoeding van haar kinderen. Waar de man in het openbaar, in Staat, in maatschappij werkt, werkt de vrouw in haar gezin, vormt of bederft de kern van de Staat: het gezinsleven.⁴⁶

De NSVO had een zelfstandig karakter en de door Mussert benoemde leidster had bevoegdheden om binnen de organisatie haar eigen mensen te kiezen voor functies. De organisatie richtte zich tot alle Nederlandse vrouwen, met als doel het bevorderen en versterken van de nationaalsocialistische levens- en wereldbeschouwing onder de Nederlandse vrouwen; de verzorging van nationaalsocialistische werkers die dit nodig hebben.⁴⁷

Tijdens de maandelijkse bijeenkomsten van de NSVO, die overigens voor iedereen te bezoeken waren en niet slechts voor leden van de NSB of de NSVO, werd de boodschap van de vrouwenorganisatie uitgedragen en was het doel vrouwen te inspireren over zaken als het moederschap, de rol van de vrouw in het gezin en liefde voor het vaderland.⁴⁸ De drie

---

⁴⁵ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 11.

⁴⁶ Marrenga, 'De nationaal-socialistische vrouwenorganisatie', 36.

⁴⁷ Ibidem, 37.

⁴⁸ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 13.

brochures die ik zal analyseren zijn: “Wat doet de N.S.V.O.?”, “Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland” en “Een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt”. Op basis van deze stukken zal ik onderzoeken wat de beweegredenen waren voor Nederlandse vrouwen om zich bij de NSB en de NSVO aan te sluiten.

Wat doet de N.S.V.O.?

In de brochure “Wat doet de N.S.V.O.?” staat beschreven welke taak vrouwen hebben volgens de NSVO bij de strijd om het nationaalsocialisme.⁴⁹ De brochure is geschreven door Louise Marie Couzy, dochter van NSB-lid Willem Couzy. In 1941 werd zij aangesteld als organisatieleidster van de NSVO en plaatsvervangend landelijk leidster.⁵⁰ Er is voor deze brochure gekozen omdat, zoals de naam van de brochure al zegt, er wordt beschreven wat de doelen zijn van de NSVO. Er moet in acht worden genomen dat het hier om een propagandawerk gaat en dat de folder als doel had om vrouwen te werven voor de organisatie. In de brochure wordt allereerst gesteld dat voor vrouwen een lidmaatschap van de NSB en de NSVO vaak samen gaan. Het gebeurt wel dat vrouwen slechts van één van de partijen lid is, maar dit is vaak om financiële redenen. Voor leidinggevende binnen de NSVO is een dubbele lidmaatschap echter verplicht.⁵¹ Op de vraag ‘Wat doet de N.S.V.O.?’ geeft de brochure het volgende antwoord:

Volksgenooten, die nog zeer ver van ons afstaan, zeggen: “O, dat zijn die vrouwen die de vrouw al haar zoo moeilijk verworven rechten willen ontnemen om haar weer tot huissloof te verlagen, tot een wezen, opgesloten tusschen de vier muren van haar eigen huis, zoodat zij geen ander doel kent dan haar potje meer of minder goed te koken, haar kamers schoon te houden en zooveel mogelijk kinderen op de wereld te brengen.” “Neen!” zeggen onze kameraden, “zoo willen ze het niet. Zij willen naast en met ons haar Vaderland, haar Volk dienen. Naast en met ons medewerken aan den opbouw van een nieuw Europa en dan volgens haar eigen geaardheid.” Zeker, dat willen wij, als vrouwelijke kameraden naast en met de mannen onze plichten doen.⁵²

---

⁴⁹ L. Couzy, *Wat doet de N.S.V.O.?* (1941).

⁵⁰ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 203.

⁵¹ Couzy, *Wat doet de N.S.V.O.?*, 2.

⁵² *Ibidem*.

Deze passage laat zien dat leden van de NSVO goed op de hoogte waren van de kritiek die er was op de organisatie. De NSVO maakt duidelijk onderscheid tussen vrouwen en mannen, wanneer de folder spreekt over ‘volgens haar eigen geaardheid’. Hieruit straalt de ideologie van het nationaalsocialisme en de kijk die het heeft op vrouwen. Later wordt in de brochure een driedeling gemaakt van de taken die vrouwen tegenover het volk te vervullen hebben:

1. Wij willen de vrouw opvoeden, zoo goed mogelijk toerusten voor het werk, dat haar als vrouw en moeder in haar gezin en daarbovenuit in haar volk wacht.
2. Wij willen trachten het bindend element in ons nu zoo verdeelde volk te zijn en
3. Wij willen gereed staan en inspringen altijd en overal, waar hulp noodig is.⁵³

Verder in de brochure wordt duidelijk waar deze drie taken precies op doelen. Het eerste gedeelte van de driedeling gaat over de voorbereiding om Nederlandse vrouwen en meisjes geschikter te maken als huisvrouw en moeder. Vrouwen moeten in staat zijn hun kinderen op de juiste wijze te verzorgen en op te voeden en opgewassen zijn tegen haar volledige taak in het huishouden. De NSVO organiseert cursussen door het hele land om vrouwen hierbij te helpen, zoals “zuigelingenverzorging”, “naaien en verstellen” en “koken”. De NSVO spreekt hier over een duidelijke rol en taak voor vrouwen, het vrouw zijn vormt de primaire basis voor deze taken. Wederom is hier de visie van het nationaalsocialisme op de rol van vrouwen helder.

Tevens het derde gedeelte van de driedeling gaat over de taken die de vrouwen binnen het nationaalsocialisme hebben, namelijk welke hulp zij kunnen bieden aan mannen tijdens de oorlog. Hoewel dit weer een duidelijke weergave is van de ideologie, zegt het weinig over de motieven voor lidmaatschap en de autonomie van vrouwen bij hun keuze voor de NSVO. Het tweede gedeelte van de driedeling is hier wel duidelijk over. De brochure spreekt van een ernstig verdeeld en verscheurd Nederland, waarin een tweedeling is ontstaan tussen de nationaalsocialisten, die het positieve deel van het volk uitmaken, en de negatieve groep die de brochure beschrijft als ‘de in verschillende schakeeringen gekleurde anti-menschen.’ De NSVO ziet het als de taak van nationaalsocialistische vrouwen om die verschillen weg te nemen en het volk te verenigen onder het nationaalsocialisme, zij kunnen het volk verbinden. Dat deze taak als een onderdeel van de doelen van de NSVO wordt gezien is opvallend. Het is

---

⁵³ Ibidem, 3.

de taak van deze vrouwen om het volk nationaalsocialistisch te krijgen, dit is dus geen mannentaak. Dit doet vermoeden dat leden van de NSVO zich moeten richten op het werven van nieuwe leden en dat leden niet slecht via hun echtgenoten nationaalsocialistisch zijn geworden. Dit komt overeen met de bevindingen van Matthée en Verwey-Jonker, doordat het nationaalsocialisme niet de staatsideologie was, vrouwen meer ruimte hadden om hier zelf bewust voor te kiezen.

Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland

De tweede brochure afkomstig van de NSVO is de brochure *Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland*. Het is onduidelijk wanneer deze brochure precies is verschenen, maar volgens het archief moet dit tussen 1940 en 1945 zijn geweest. Ook de auteur wordt in de brochure niet vermeld, maar gezien alle leden van de NSVO, waaronder de leiding, uit vrouwen bestonden, is het vrij zeker dat een vrouw de brochure heeft geschreven. Ook deze brochure beschrijft het volk verenigen als belangrijke vrouwelijke taak. De brochure zegt:

De vrouw moet zich opgenomen voelen in de groote Gemaansche verbondenheid, en zij moet náást den man, doch op haar eigen wijze, de verantwoordelijkheid dragen voor het zedelijk en lichamelijk welzijn van haar volk. De dienst aan haar gezin en haar volk staat in haar werken voorop. Het “algemeen belang” is steeds voor haar richtgevend. Van ouds is de vrouw toegewezen dat zij de hoedster is van de kultuur. Deze verantwoordelijkheid, krachtens haar aanleg en begaafdheid vanzelfsprekende taak, draagt zij volkomen indien zij daadwerkelijk aan de opbouw van haar volk medewerkt.⁵⁴

De nadruk die wordt gelegd op het belang dat de vrouw naast haar man deze verantwoordelijkheid draagt is opvallend. Het lijkt er in deze brochure op dat, hoewel niet expliciet wordt genoemd dat de echtgenoten lid hoeven te zijn van de NSB, de tekst zich expliciet richt op gehuwde vrouwen. De autonomie van deze vrouwen kan hierdoor in twijfel worden getrokken, aangezien ongehuwde vrouwen, of zelfs vrouwen waarvan de partner niet nationaalsocialistisch is, niet door de brochure worden aangesproken. Dit komt niet overeen

---

⁵⁴ Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie, *Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland* (194X), 1.

met de bevindingen van Matthée en Verwey-Jonker maar staat dichterbij de bevindingen van Marrenga, die wijst op de invloedrijke rol van echtgenoten bij lidmaatschap van de vrouwen.⁵⁵

De brochure is verder opgedeeld in drie thema's, namelijk het arbeidsterrein (waar mogen vrouwen werken en welk werk mogen zij verrichten), stichting van het gezin (gezien als belangrijkste taak van de vrouw) en opvoeding. Dit laatste thema gaat, net als in de eerste brochure, in op de verantwoordelijkheid die de leden van de NSVO hebben bij het volk "opvoeden" tot nationaalsocialistisch. Hier gaat het wederom, hoewel in minder woorden, om het werven van andere mannen en vrouwen, waar lidmaatschap, in tegenstelling tot in de eerdere passage, wel een bewuste keuze schijnt te zijn.⁵⁶ Uit deze brochure wordt echter wel duidelijk wie er volgens de NSVO onder het volk verstaan worden, alleen vrouwen die op bloedverbondenheid, bodemverbondenheid, lotsverbondenheid en cultuurverbondenheid met elkaar overeenkomen kunnen toetreden tot de NSVO. De organisatie erkent alleen de Germaanse bloedverbondenheid.⁵⁷ Hier wordt voor het eerst duidelijk dat de rassenleer van Hitler's nationaalsocialisme ook onderdeel uit maakt van de NSVO.

Een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt

De laatste propagandabrochure die onderzocht wordt is de brochure *Een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt*. De brochure is uitgekomen in 1942 en ook hiervan is de precieze auteur onbekend. Dankzij de titel van de brochure is het direct duidelijk tot wie deze gericht is, namelijk tot vrouwen die nadenken. Dit komt overeen met het eerste hoofdstuk, waarin duidelijk werd dat veel Duitse vrouwen die zich aansloten bij het nationaalsocialisme politieke interesse hadden. In het voorwoord wordt duidelijk waarom de brochure geschreven is:

Het [dit geschrift] wil U verklaren wat gij van dezen tijd niet begrijpt, het wil U opheldering geven over zaken die nog niet duidelijk zijn. De N.S.V.O. vraagt U slechts, daarvan kennis te nemen. Zij vraagt U, daarover na te denken, en er de gevolgtrekkingen uit te maken, die Uw hart U ingeeft.⁵⁸

De brochure geeft een antwoord op de vraag waarom vrouwen zich met politiek bezig moeten houden. Volgens dit geschrift is het onmiskenbaar waarom vrouwen het gevoel hebben zich

---

⁵⁵ Marrenga, 'de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', 41.

⁵⁶ NSVO, *Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland*, 2.

⁵⁷ Ibidem, 3.

⁵⁸ Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie, *Een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt* (1942), 3.

niet met politiek bezig hoeven te houden. Het wordt immers gezien als een mannenzaak en daarbij heeft de vooroorlogse democratie vrouwen altijd teleurgesteld. Maar het nationaalsocialisme is anders: 'Nationaal-socialisme is – hoe men er ook over moge denken – een gemeenschapspolitiek.'⁵⁹ Volgens de brochure heeft de Nederlandse vrouw wel degelijk met deze gemeenschapspolitiek te maken. Alle onderwerpen die de gemeenschap raken, raken immers ook de vrouw. Er wordt beschreven hoe de rampen die zich tijdens de democratie afspeelden vrouwen sterk hebben geraakt en nog sterker, hoe hard vrouwen nodig zullen zijn bij de wederopbouw van een nieuwe samenleving:

Zij [Nederlandse vrouwen] zullen er over meebeslissen of deze vernieuwing een verbetering zijn zal. De vrouw die al haar gaven en krachten zooveel mogelijk wil wijden aan werkkring of gezin, is uit hoofde daarvan gedwongen zich bezig te houden met de gemeenschap van het Nederlandsche Volk, waarvan zij in vrijwel alles afhankelijk is.⁶⁰

In het eerste hoofdstuk wordt niet gesproken over echtgenoten of de taak van vrouwen in het gezin, maar gaat enkel over de vrouwen zelf. Deze propagandabrochure lijkt dan ook zwaar te leunen op de zelfstandigheid van de vrouw en direct vrouwen aan te spreken zonder zich daarbij te richten op een lidmaatschap dankzij hun echtgenoten. Het eerste hoofdstuk gaat verder in op de overeenkomsten die deze vrouwen hebben die voor het nationaalsocialisme kiezen, Nederlandse vrouwen, en spreekt duidelijk over onderscheid tussen rassen. Er moet in acht genomen worden dat dit een propagandawerk is en dat het doel van de brochure is nieuwe vrouwen te werven voor de organisatie, maar de doelgroep lijkt hier zelfstandige, zelfnadenkende vrouwen te zijn. Een belangrijke beweegreden om lid te worden van de NSVO op basis van deze brochure is politieke interesse van Nederlandse vrouwen.

Na het eerste hoofdstuk komt een gedeelte waarin de ideologie van de NSVO duidelijk wordt uitgeschreven. Het gaat wederom in op de punten van gemeenschappelijke geschiedenis, vaderland, taal en cultuur. Ook spreekt dit geschrift schade over het verdrag van Versailles en wordt de voorkeur geuit om samen met de Germaanse volkeren te leven in één rijk onder leiding van Duitsland.⁶¹ Hierna komt een hoofdstuk waarin de taak van de vrouw wordt omschreven:

---

⁵⁹ NSVO, *een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt*, 5.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, 8-14.

De vrouw moet haar werkkraft kunnen ontplooiën in elk beroep, waarvoor zij haar speciaal-vrouwelijke geschiktheid heeft bewezen. De bijzonder begaafde vrouw heeft niet alleen het recht, neen, ook den plicht, haar talenten zoo goed mogelijk te ontwikkelen. Is zij gehuwd of moeder, dan legt het bezit van een bijzondere begaafdheid een dubbele verplichting op haar schouders: Zij moet de volle verantwoordelijkheid blijven dragen voor het welzijn van haar gezin én zij moet ook woekeren met haar talenten, in dienst en ten behoeve van de volksgemeenschap.⁶²

Wederom komt, net als bij de eerste twee brochures, de rol van de vrouw weer aan bod en deze blijft om en nabij hetzelfde, door zich te richten op moederschap, de plicht naar haar gezin en opvoeding.

Wat hebben deze brochures met elkaar overeen? Wat opvalt is dat alle drie de brochures het hebben over opvoeding en het verenigen van het volk. Dit laat zien dat het nationaalsocialisme niet de staatsideologie was, zoals in Duitsland het geval, maar er was in Nederland meer uitgesproken verdeeldheid. Nederlandse vrouwen hadden hierdoor in zekere zin meer keuzevrijheid dan hun Duitse zusters, zoals al eerder is geconstateerd. Dit kan een belangrijke oorzaak zijn in de verschillen tussen de motieven voor Nederlandse vrouwen en Duitse vrouwen, maar omdat het over twee hele grote groepen vrouwen gaat, zullen de beweegredenen om lid te worden van de nationaalsocialistische partijen per vrouw verschillen. Voorheen is er onderzoek gedaan naar Nederlandse vrouwen die (oorlogs-) misdaden waren begaan tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar zelden waren deze vrouwen ook direct verbonden aan de NSB of de NSVO. Door in te zoomen op de beweegredenen van individuen, zal ik twee vrouwen die verbonden waren aan het nationaalsocialisme in Nederland bestuderen om de motieven voor lidmaatschap persoonlijker te maken.

Casestudy's

Hilda Bongertman

Hilda Bongertman werd geboren in Den Haag in 1913 en is bekend als schrijfster van NSB-kinderboeken. In 1935 werd zij, net als haar ouders en broer, lid van de NSB.⁶³ Zij was op dit moment ongehuwd, maar trouwde in 1939 met de Duitse Johann Heuser. Dit huwelijk liep na

---

⁶² Ibidem, 15.

⁶³ Els Kloek, *101 vrouwen en de oorlog* (Nijmegen 2016), 54.

twee jaar stuk, te wijten aan het feit dat Heuser niks zag in het nationaalsocialisme.⁶⁴ Bongertman is onder andere bekend omdat zij bij de eerste tien stewardessen hoorden die ooit bij de KLM hebben gewerkt. Deze baan moest zij door haar huwelijk met Heuser opgeven, net als haar NSB-lidmaatschap omdat zij dankzij hem de Duitse nationaliteit verkreeg. Na de scheiding hernieuwde zij haar NSB-lidmaatschap direct en ook vlak na de oprichting van de NSVO sloot zij zich aan bij deze nieuwe vrouwenpartij.⁶⁵ Binnen de NSB verkreeg zij de grootste bekendheid door het boek te schrijven *Jeugd in de Branding*, een NSB-roman wat een propagandastuk werd om nieuwe jongeren te werven voor de NSB.⁶⁶ Een voorbeeld van de propagandistische trekken die het boek bevatte is te lezen in de volgende passage: 'Tot nu toe is Hitler de grootste staatsman gebleken. Laten we maar vertrouwen hebben in het beleid van den Führer.'⁶⁷ Na de publicatie van haar boek vervulde Bongertman nog meerdere functies binnen de NSB, waaronder die van secretaresse bij de nationaalsocialistische uitgeverij De Amsterdamsche Keurkamer en secretaresse van de NSB-burgemeester in Winterswijk.⁶⁸

Het lidmaatschap van Bongertman sluit goed aan bij de theorie van Matthée en Verwey-Jonker. Toen Bongertman lid werd was zij ongehuwd en haar trouw aan de NSB ging zelfs zo ver dat zij haar latere huwelijk weer verbrak. Hoewel zij beïnvloed kan zijn geweest bij haar keuze om lid te worden van de NSB, haar ouders en broer waren immers ook lid, laat de casus van Bongertman toch zien dat Nederlandse vrouwen zekere vrijheid hadden bij het kiezen voor de nationaalsocialistische partij en dat lidmaatschap van vrouwen absoluut niet altijd in verband staat met het lidmaatschap van een echtgenoot. De casus van Bongertman sluit niet uit dat echtgenoten ook een rol konden spelen bij het lidmaatschap van vrouwen, maar bewijst wel dat het geen noodzaak was.

Olga de Ruiter-van Lankeren Matthes

Olga de Ruiter-van Lankeren Matthes werd in 1902 geboren in Amsterdam en was getrouwd met NSB-districtleider van Amsterdam Joost Weiger de Ruiter.⁶⁹ De Ruiter werd lid van de NSB

---

⁶⁴ Kloek, *101 vrouwen en de oorlog*, 54.

⁶⁵ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 258.

⁶⁶ Hilda Bongertman, *Jeugd in de Branding* (1943).

⁶⁷ Bongertman, *Jeugd in de Branding*, 30.

⁶⁸ Kloek, *101 vrouwen en de oorlog*, 54.

⁶⁹ Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 'Matthes, Olga Hubertina van Lankeren (1902-1982)' (versie 11 juni 2016), <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/LankerenMatthes> (14 januari 2020).

in 1933, een paar maanden nadat haar echtgenoot lid was geworden. Zij werd op verzoek van Mussert in 1941 de landelijke leidster van de NSVO en ze werd gezien als de ideale Nederlandse nationaalsocialistische vrouw. Zij was immers gehuwd, haar man was lid van de NSB en ze was moeder van vier zoons (tijdens haar leiderschap beviel zij nog van een vijfde zoon).⁷⁰ Toen Mussert haar verzocht om de leiding van de NSVO op zich te nemen weigerde zij in eerste instantie, omdat ze niet wilde dat de zorg voor haar gezin hieronder zou lijden. Na aandringen gaf zij echter toe, mits zij deze taak maar voor één jaar op zich zou hoeven nemen. Pas toen zij deze taak accepteerde werd zij ook daadwerkelijk lid van de NSVO.⁷¹ Onder haar leiding groeide de NSVO tot haar hoogtepunt met ruim 20.000 leden. De Ruiter verkondigde op congressen vaak haar visie over het nationaalsocialisme in Nederland en zag deze het liefst gescheiden van het Duitse nationaalsocialisme. Mussert, die de NSB liever zag onder een Duits nationaalsocialistische geest, raakte hierdoor in conflict met de Ruiter en in 1943 legde zij het leiderschap en haar NSB-lidmaatschap naast zich neer.⁷²

De omstandigheden van de Ruiter verschillen duidelijk met die van Bongertman. De Ruiter was gehuwd, had geen betaald werk en zag haar belangrijkste rol binnen haar traditionele gezin. Tevens werd de Ruiter pas lid van de NSB nadat haar man lid was geworden en ook haar lidmaatschap van de NSVO begon pas na aandringen van Mussert. De Ruiter werd sterker beïnvloed door mannen, wat een groot deel van haar motief lijkt te zijn, maar toch behield zij ook enige zelfstandigheid. Als leidster van de NSVO verkondigde zij haar eigen visies, ook als deze niet in lijn waren met de visies van Mussert. De afstand die zij na haar leiderschap van de NSB nam, laat ook de beweegvrijheid zien die er in Nederland was. De casus van de Ruiter laat zien dat, zoals Marrenga zegt, vrouwelijk lidmaatschap van een nationaalsocialistische partij beïnvloed kan zijn door mannen, maar ook dat er altijd ruimte was voor de eigen wil.

---

⁷⁰ Matthée, *Voor Volk en Vaderland*, 152.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 'Matthes, Olga Hubertina van Lankeren (1902-1982)' (versie 11 juni 2016), <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/LankerenMatthes> (14 januari 2020).

Conclusie

Het vooroordeel dat nationaalsocialistische vrouwen hun echtgenoten volgden in hun stemgedrag blijkt niet volledig onjuist te zijn, maar wel incompleet. Veel Duitse vrouwen volgden inderdaad hun echtgenoot bij hun keuze voor het nationaalsocialisme, maar er waren ook andere redenen om voor deze ideologie te kiezen. Politieke interesse is hierin een belangrijke motivator. Het nationaalsocialisme geeft een duidelijk beeld van de verwachtingen en taken van vrouwen binnen de maatschappij, en zo vonden vrouwen binnen deze ideologie een doel. Daarnaast kregen zij zelfs een eigen vrouwenvleugel van de NSDAP, de NSF. De NSF inspireerde Nederlandse vrouwen en na voorbeeld van hun Duitse zusters kreeg de NSB in Nederland de NSVO, die volledig door vrouwen werd bestuurd. De NSVO liet zich duidelijk inspireren door het Duitse nationaalsocialisme, en de ideologie had grote invloed op de levens van vrouwen in Nederland en Duitsland. Maar deze invloed verschilde wel van elkaar.

Het grootste verschil tussen het nationaalsocialisme in Nederland en Duitsland is dat het in Nederland nooit de staatsideologie is geweest. Waar de NSDAP Duitsland beheerste, heeft de NSB in Nederland nooit geregeerd. Dit betekende voor vrouwen twee dingen. Ten eerste kreeg in Duitsland elke vrouw te maken met de NSDAP, of ze hier zelf ook voor kozen is hierbij irrelevant. Doordat de NSB die macht in Nederland niet had, kregen vrouwen enkel met het nationaalsocialisme te maken als zij, of eventueel familieleden, hier bewust voor kozen. Ten tweede zorgt dit verschil ervoor dat Nederlandse vrouwen meer bewegingsvrijheid hadden. De NSB of de NSVO was vaker een vrije en bewuste keuze. Wat wel overeenkomt is de prominente rol die vrouwen in zowel Duitsland als Nederland begonnen te spelen. De NSF had een groot aandeel in de genocide aan de oostkant van Duitsland en in Nederland hadden vrouwen, hoewel minder op oorlog gericht, ook hun eigen taken.

De verschillen en overeenkomsten tussen de NSF en de NSVO hebben invloed op de beweegredenen van vrouwen om te kiezen voor het nationaalsocialisme. De omstandigheden zijn het belangrijkste bij deze overweging. Hoewel de motieven uiteraard per vrouw verschillen, is er wel een algemeen beeld te geven. Duitse vrouwen droegen de lasten van de Eerste Wereldoorlog mee, waardoor het nationaalsocialisme een goed alternatief kon bieden en zodra het nationaalsocialisme de staatsideologie was, werd het voor vrouwen eenvoudiger om hier, in navolging van hun echtgenoten, ook voor te kiezen, omdat ze hier toch al in aanraking mee kwamen. De Nederlandse vrouwen hadden dus meer vrijheid hierin, uit de brochures van de NSVO blijkt ook dat de organisatie als doelgroep zich vooral op sterke

vrouwen richtte, 'vrouwen die nadachten'. Dat het nationaalsocialisme in Nederland niet de staatsideologie was had nog een gevolg voor Nederlandse vrouwen. Zoals Marranga stelt heerste er een taboe op de ideologie. Vrouwen waarvan gezinsleden voor de NSB hadden gekozen raakten in een sociaal isolement en kozen om deze reden ook voor de partij. In Nederland kan de invloed van het gezin daarom ook niet volledig worden vergeten.⁷³

De motieven om voor het nationaalsocialisme te kiezen verschillen dus per vrouw en per land. Omstandigheden en vrijheid hebben hier alles mee te maken. Voor verder onderzoek naar het aandeel van vrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog zou men niet alleen kunnen kijken naar de motivatoren van vrouwen om zich aan te sluiten bij een nationaalsocialistische partij, maar ook wel daden zij tijdens de oorlog begingen en wat hen hier toe dreef. Het onderzoek eindigt niet bij de lidmaatschap van vrouwen, maar hun aandeel kan nog veel groter zijn. Daarnaast is het interessant om te kijken naar de periode na de oorlog en onderzoek te doen naar de berechtiging van vrouwen en de nasleep van de oorlog voor deze groep, om zo dit onderbelichte onderwerp te verbreden. Wat dit onderzoek in ieder geval duidelijk maakt is dat vrouwen wel degelijk onderdeel uit maakte van de Tweede Wereldoorlog aan de kant van het nationaalsocialisme en dat deze groep groter was dan dat hoe het in het collectief geheugen vaak wordt herinnert. De Tweede Wereldoorlog kende foute vrouwen.

---

⁷³ Marranga, 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', 41.

Literatuurlijst en bronnen

Literatuur

- Bock, Gisela, 'Het nationaal-socialisme en het leven van vrouwen', in: Duby, Georges en Michelle Perrot (red.), *Geschiedenis van de vrouw, De twintigste eeuw* (Amsterdam 1993), 147-173.
- Gupta, Charu, 'Politics of Gender: Women in Nazi Germany', in: *Economic and Political Weekly* 26 (1991) 17, 40-48.
- Havenaar, R., *De NSB tussen nationalisme en 'volkse' solidariteit, de vooroorlogse ideologie van de Nationaal Socialistische Beweging in Nederland* (Den Haag, 1983).
- Hitler, Adolf, *Mein Kampf* (1925).
- Joshi, Vandana, *Gender and Power in the Third Reich* (2003).
- Kloek, Els, *101 vrouwen en de oorlog* (Nijmegen 2016).
- Koonz, Claudia, *Moeders in het Vaderland. De vrouw en het gezin in Nazi-Duitsland* (Amsterdam 1989).
- Lower, Wendy, *Hitler's Furies, German women in the Nazi killing fields* (New York 2013).
- Marrenga, Ellen, 'De Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie', in: Maria Grever, Carla Wijers (red.), *Vrouwen in de Twintigste Eeuw, de positie van de vrouw in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika 1929-1969* (Utrecht 1988), 36-42.
- Matthée, Zonneke, *Voor Volk en Vaderland: Vrouwen in de NSB (1931-1948)* (Amsterdam 2007).
- Peterson, Brian, 'The Politics of Working-Class Women in the Weimar Republic', in: *Central European History* 10 (1977) 2, 87-111.
- Rouette, Susanne en Pamela Selwyn, 'Mothers and Citizens: Gender and Social Policy in Germany after the First World War', in: *Central European History* 30 (1997) 1, 48-66.
- Stephanson, Jill, *The Nazi Organisation of Women* (Abingdon 2013).
- Thompson, Dorothy, 'National Socialism: Theory and Practice', in: *Foreign Affairs* 13 (1935) 4, 557-573.
- Verwey-Jonker, Hilda, *De Vrouw en het Nationaal-socialisme* (Assen 1937).

Primaire bronnen

- Couzy, L., *Wat doet de N.S.V.O.?* (1941).
- Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie, *Richtlijnen van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie in Nederland* (194X).

- Nationaal Socialistische Vrouwenorganisatie, *Een woord van de NSVO tot de vrouw die nadenkt* (1942).

Overige bronnen

- Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 'Matthes, Olga Hubertina van Lankeren (1902-1982)' (versie 11 juni 2016)
<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/LankerenMatthes>.
- Huzsvai, Nicholas, 'Völkisch Ideology in Imperial Germany: An Overview' (versie 1 januari 2016), <https://historikerkreis.wordpress.com/2016/01/01/vo%CC%88lkisch-ideology-in-imperial-germany-an-overview/>.